

УДК 159.922.1:343.01

Поклад В. І.,

кандидат філософських наук, доцент
Луганського державного університету внутрішніх справ
імені Е.О. Дідоренка
(м. Сєвєродонецьк, Україна)
e-mail: v.poklad@ukr.net
ORCID iD: 0000-0003-2272-917X.

Кудінов А. С.,

кандидат юридичних наук, завідувач кафедри
Луганського державного університету внутрішніх справ
імені Е.О. Дідоренка
(м. Сєвєродонецьк, Україна)
e-mail: kaskrimludv@gmail.com
ORCID iD: 0000-0002-4452-811X

ПРО ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ РЕПРЕСИВНОЇ СВІДОМОСТІ

Сучасна орієнтація України на входження в європейський правовий простір передбачає впровадження в національне законодавство ліберальних стандартів ставлення до делінквентів. Необхідність дотримання прав людини накладає обмеження на застосування примусу і репресії. Реформування поліції в Україні передбачає перехід від репресивної моделі діяльності до сервісно-обслуговуючої. Ця мета недосяжна без змін у психології суб'єктів правоохоронної діяльності. Одним з інструментів таких змін вважається збільшення частки жінок серед поліцейських.

Проаналізовано результати опитування курсанток першого та четвертого курсів Луганського державного університету внутрішніх справ. З'ясовано, як змінюється свідомість курсанток в ракурсі її репресивності за період соціалізації у вищому навчальному закладі зі спеціальними умовами навчання. Робиться висновок про те, що між першим і останнім

курсами навчання у свідомості майбутніх офіцерів поліції жіночої статі відбувається очевидний зсув у бік підтримки каральних заходів протидії злочинності. Замість пом'якшення чоловічої субкультури силових структур, яке має стати наслідком збільшення в них кількості жінок, відбувається посилення жорсткості самих осіб жіночої статі вже на початку їхньої професійної соціалізації.

Ключові слова: репресивна свідомість, жінка-поліцейська, лібералізація покарань, чоловіча субкультура.

Репресивна свідомість в широкому значенні являє собою відображення у масовій свідомості орієнтацій на перевагу покарання щодо тих або інших девіацій, яка містить у собі відповідні знання, уявлення, норми, цінності та зразки поведінки. Покарання (як форма соціального контролю, що полягає в негативному санкціонуванні соціально несхвалюваної поведінки) і репресія (як покарання, що застосовується державою) здавна вважаються одним з найважливіших способів протидії злочинності. Разом з тим процес розвитку суспільства характеризується постійним посиленням ліберальних тенденцій, що втілюється у відмові від жорстоких і суворих покарань, які виходять від держави. Сучасна орієнтація України на входження в європейський правовий простір передбачає впровадження в національне законодавство досить ліберальних стандартів відносно делінквентів (скасування смертної кари, пом'якшення кримінально-правових санкцій і т.п.). Необхідність дотримання прав людини накладає обмеження на застосування примусу і репресії.

Відповідно, реформування поліції в Україні передбачає перехід від карально-репресивної моделі діяльності до сервісно-обслуговуючої. Ця мета недосяжна без змін у психології суб'єктів правоохоронної діяльності. Одним із інструментів таких змін вважається збільшення частки жінок у правоохоронних структурах. О. М. Бандурка констатує, що «гуманізація діяльності органів внутрішніх справ на сучасному етапі розвитку суспільства, посилення соціальної спрямованості їх роботи викликає необхідність розширення представництва в

них жінок» [1, с. 102]. Вважається, що жінка, як уособлення материнської любові, опіки та толерантності, здатна вже самою своєю присутністю у лавах правоохоронців вплинути на традиційно суворі настрої суб'єктів правоохоронної діяльності.

У зв'язку з цим виникають питання про те, наскільки зміна кримінальної політики відповідає історично сформованим стереотипам масової свідомості правоохоронців? Чи здатне гендерне переформатування Національної поліції вплинути на репресивність свідомості працівників поліції в цілому? Відповіді на ці питання можуть стати ключем до розуміння ефективності правоохоронної функції держави з урахуванням ступеня її соціальної обумовленості.

Багатьма дослідниками (в тому числі зарубіжними) відзначено, що для пострадянського суспільства характерна «конфліктна» модель поведінки, коли більш нормальними вважаються змагання (як індивідуальні, так і колективні), боротьба, а не співпраця та компроміс [2, с. 134]. «Якщо ворог не здається, він знищується», «добро повинне бути з кулаками» - добре відомі максими радянської ідеології, в основі якої лежить марксове розуміння суспільства як перманентного конфлікту, боротьби. У радянському суспільстві постійно відтворювалась «соціалізація агресії» - засвоєння навичок агресивної поведінки і розвитку агресивної готовності особистості в процесі придбання соціального досвіду [3, с. 12]. Звідси – повсякденна готовність пересічної людини до девіантної поведінки, прийняття конфліктів і певних форм насильства, а також підвищена толерантність до кримінальної репресії.

На думку А. Кара-Мурзи, репресивні ідеології виникають там, де масове суспільство повністю домінує над суспільством громадянським [4, с. 74-75]. Масове суспільство тяжіє до ідеологічної однорідності. Для нього характерні нетерпимість до відхилень, наслідком якої здебільшого є негативне санкціонування девіацій, при цьому – не тільки негативних. Гасло «Не висовуватись!» стає життєвим принципом такого суспільства, адже бути не таким, як усі, бути будь-яким девіантом, доволі небезпечно.

Для громадянського суспільства домінування будь-якої ідеології є неприпустимим. Толерантність і орієнтація на зменшення обсягу покарань стають важливими ознаками масової свідомості. Відповідно і діяльність органів правопорядку підпорядковується загальним принципам.

Протягом кількох століть, починаючи з імперського періоду історії, у діяльності вітчизняних правоохоронців формувалась досить міцна тенденція домінування репресивних заходів, на яку не змогли достатньо ефективно вплинути радянські часи із спробою зміни ситуації шляхом перетворення поліцейських структур на «народну міліцію». Все одно поліція/міліція функціонувала як мілітарна (воєнізована) вертикаль, покликана бути або «каральним мечем самодержавства», або «бойовим загоном партії», або «озброєним органом виконавчої влади» (стаття 1 Закону України «Про міліцію» від 20.12.1990). З початком реформування у напрямку європейських стандартів на законодавчому рівні відбуваються зміни, покликані зменшити репресивну складову у діяльності української поліції. Вже у першій статті Закону України «Про Національну поліцію» від 02.07.2015 року ми бачимо відхід від жорстко ієрархічної системи у МВС. По-перше, з нової дефініції виключено термін «озброєний орган» (присутній у Законі України «Про міліцію» від 20.12.1990 року), що ідеологічно посилював мілітарність МВС. По-друге, у визначенні Національної поліції з'явилися слова «орган... який служить суспільству», що можна трактувати як методологію визначення нових індикаторів ефективності правоохоронної діяльності, відмінних від попередньої системи показників. Стаття 11 Закону України про Національну поліцію максимально конкретизує цю нову методологію: «Рівень довіри населення до поліції є основним критерієм оцінки ефективності діяльності органів і підрозділів поліції». Зрозуміло, що забезпечити довіру населення переважанням репресивності неможливо. Тож одним з шляхів лібералізації правоохоронної діяльності вважається збільшення кількості жінок у лавах Національної поліції, що має забезпечити вирішення таких пи-

тань, як створення більш продуктивного професійного середовища, підвищення рівня довіри громадськості та налагодження співпраці [5, с. 119], привнесення кращих комунікаційних навичок, зниження рівня напруження в насильницьких ситуаціях, мінімізації застосування сили [6, с. 15]. На здатність жінок здійснити пом'якшувальний вплив на систему чоловічих цінностей вказують і західні соціологи [7, с. 236].

Таким чином, збільшення кількості жінок в поліції стає фактором гуманізації правоохоронної діяльності і зменшення репресивної складової у її повсякденних практиках [Див.: 8].

В структурі Національної поліції України зараз працюють 25 % жінок. [6, с. 19]. Це навіть більше, ніж у таких розвинутих країнах, як Швеція та Канада (по 18 %), Бельгія (15 %), Греція (12 %) [9, с. 202]. Постійно збільшується частка осіб жіночої статі серед курсантів вищих навчальних закладів із специфічними умовами навчання, які здійснюють підготовку поліцейських. У Луганському державному університеті внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка кількість дівчат-курсанток перевищує 30 % здобувачів вищої освіти.

Як змінюється свідомість курсанток в ракурсі її репресивності за період соціалізації у вищому навчальному закладі із специфічними умовами навчання? Відповідь на це питання була отримана під час міжнародного дослідження «Ставлення студентів-юристів до покарань за злочини», програма якого розроблена фахівцями Гейдельберзької вищої школи прикладних наук (Німеччина). Опитування проводилось у кількох країнах Європи, в тому числі і в Луганському державному університеті внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка (вересень 2020 р.). Всього у Сєверодонецьку (де зараз знаходиться університет) було опитано 452 респонденти, серед яких 213 жінок.

Респондентам пропонувалось висловити своє відношення (згоду або незгоду) до окремих суджень щодо різних аспектів ставлення майбутніх фахівців до покарань за злочини. Для аналізу нами були виділені відповіді осіб жіночої статі, які навчалися на першому курсі (початок професійної

соціалізації) та на четвертому курсі (закінчення професійної соціалізації). Акцентування уваги на першому і останньому курсі дозволило краще побачити динаміку змін свідомості, незважаючи на те, що опитувались різні особи. Ми виходимо з того, що контингент осіб, які навчаються у нашому університеті має приблизно однакові соціальні характеристики, які щорічно практично не змінюються. Опитування, не зважаючи на недостатню репрезентативність, дало можливість виявити певні закономірності.

Методичний інструментарій дослідження (анкета) складався з кількох десятків запитань, серед яких були обрані ті, що найбільше стосуються нашої проблематики. Шкала вимірювання була достатньо чутливою і включала варіанти «повністю згоден», «частково згоден», «частково не згоден», «повністю не згоден», «важко відповісти». У подальшому розгляді різні ступені згоди або незгоди були узагальнені. Судження, які використовувалися при аналізі, умовно поділені на ті, що презентують ліберальні настрої щодо покарань і такі, що свідчать про репресивність свідомості.

Орієнтації на лібералізацію покарань.

Із судженням «*Взяття під варту – невідповідний спосіб, щоб змінити злочинців в позитивну сторону*» були згодні 40 % першокурсниць. Не згодні – 40 % (20 % не визначились). У курсанток четвертого курсу ставлення вже не таке амбівалентне: згодні – 29 %, не згодні – 55 % (16 % не визначились).

Згodu із судженням «*Термін перебування в ув'язненні повинен в цілому скоротитися*» висловили лише 12 % першокурсниць. Не згодні з цим висловлюванням 73 % (15 % не визначились). На четвертому курсі виявилась така картина: згодні 3 %, не згодні – 87 % (10 % не визначились).

Власне, такі думки щодо ув'язнення є відображенням традиційних парадигм радянської та, певної мірою, пострадянської масової свідомості, про які йшла мова вище. Наші курсантки до початку навчання в університеті переважно знаходились під впливом традиційних ідей щодо оптимальних форм покарання. Задля справедливості слід зазначити, що ця

ситуація характерна не тільки для пострадянських держав. Так, у США «...громадська думка вважає, що всі правопорушники повинні утримуватися у в'язниці, незалежно від серйозності злочину», «...люди вважають ув'язнення найефективнішим засобом, що забезпечує максимальну безпеку...» [10, с. 582].

Втім, відношення до судження *«Позбавлення волі більше шкодить, ніж приносить користь»* вже не таке однозначне. Згодні з ним 21 % першокурсниць, не згодні – 49 %. Цікаво, що 30 % респондентів не змогли визначити свого ставлення. У курсанток четвертого курсу згодні із судженням 26 %, не згодні – 65 % (9 % не визначились).

В цілому ми бачимо зменшення орієнтацій на лібералізацію покарання у дівчат з випускного курсу порівняно з першокурсницями.

Орієнтації на репресії.

Якщо ставити питання у загальному вигляді, зміни орієнтацій не такі вже й очевидні. Так, із судженням *«Кримінальні закони в моїй країні повинні бути посилені»* погодились 61 % першокурсниць, не погодились – 12 % (27 % не визначились). Серед курсанток четвертого курсу погодились 65 %, але кількість незгодних з цим висловлюванням становила вже 26 % (9 % не визначились).

Із судженням *«Чим жорсткіше покарання, тим менше злочинність у суспільстві»* були згодні 57 % першокурсниць, не згодні – 29 % (14 % не визначились). Серед курсанток четвертого курсу згодними були 74 %, незгодними – 16 % (10 % не визначились).

Найбільш радикальна різниця спостерігається у позиціях курсанток стосовно судження *«Я підтримую смертну кару як засіб боротьби із злочинністю»*. На першому курсі згодні з ним 40 % респонденток, не згодні – 51 % (9 % не визначились). На четвертому курсі орієнтація більшості змінюється на протилежну. 68 % згодні із запропонованим судженням, 29 % - не згодні (лише 3 % не визначились).

Підсумовуючи дані щодо динаміки ліберальних та репресивних орієнтацій курсанток, можна зробити достатньо однозначний висновок про те, що між першим і останнім курсами навчання у свідомості майбутніх офіцерів поліції жіночої статі відбувається очевидний зсув у бік підтримки каральних заходів протидії злочинності. Тобто, замість пом'якшення чоловічої субкультури силових структур, яке має стати наслідком збільшення в них кількості жінок, відбувається посилення жорсткості самих осіб жіночої статі вже на початку їхньої професійної соціалізації. Як же можна пояснити таке явище?

Перше пояснення пов'язується з особливостями первинної соціалізації осіб, які приходять служити до силових структур, незалежно від їх статі. У опитуванні співробітників Національної поліції України, Національної гвардії та Державної прикордонної служби, проведеному на реалізацію міжнародного проекту за участю МВС України, громадських організацій «ООН-жінки», «Промундо» та Київського міжнародного інституту соціології, один із блоків анкети був присвячений дослідженню впливу чинників первинної соціалізації жінок та чоловіків – співробітників Національної поліції України, Національної гвардії та Державної прикордонної служби на формування гендерних стереотипів. За результатами опитування 43,9 % жінок зазнавали фізичних покарань з боку рідні у дитинстві принаймні одного разу (у чоловіків не набагато більше – 51,5 %). І у «дорослому» житті відбувається вже згадуване вище відтворення «соціалізації агресії»: більшість опитаних правоохоронців (61,8 % чоловіків та 55,3 % жінок) позбавляють дитину заохочень, відбирають привілеї, не дозволяють виходити з дому, половина батьків (55,6 % опитаних чоловіків та 61,6 % жінок) використовують такі знущальні методи виховання дітей, як крик, побиття, ляскання [11, с. 61].

По-друге, можна припустити, що має значення об'єкт майбутньої службової діяльності курсанток, тобто, люди з якими доводилось вступати у контакт вже під час навчальних практик. Затримані, свідки, заявники нерідко є особами

«що ведуть аморальний, протиправовий спосіб життя, занепаді, такі, що втратили почуття людської гідності. Спілкування з ними об'єктивно викликає негативні емоції, призводить до стійкого дефіциту позитивних вражень, розчарування і зневіри в людях» [12, с. 16] і, відповідно, призводить до посилення репресивних настроїв. До того ж, традиційні правоохоронні практики підтримуються діючою системою показників, якими заохочується переважно репресивна діяльність (складання адміністративного протоколу, затримання, арешт, суд, ув'язнення).

По-третє, організація навчання у ЗВО зі специфічними умовами має таку особливість, як казарменний режим проживання курсантів. Казармена субкультура склалась історично як виключно чоловіча. В ній споконвіку велике значення відігравали різні види покарань. Дівчата приходять у середовище зі сформованими репресивними стереотипами. Тож, їм доводиться підлаштовуватись під них. Адаптація дівчат до казарменого субкультури включає в себе формування толерантності до репресивних методів виховання. Але, як стверджують В. Барко і О. Смірнова, «рівність статей не означає їх отожднення одна з одною або ідентичність» і що «ця рівність не повинна встановлювати як норми такі умови та спосіб життя, які притаманні чоловікам» [13, с. 154]. На думку О. Горбачової, «під впливом специфічних чинників правоохоронної діяльності відбувається процес маскулінізації жінок як результат сприймання та засвоєння ними суто чоловічих стереотипів поведінки, що становить зміст початкової професійної деформації» [14, с. 129].

Жінки, які вступають до лав поліції, постійно знаходяться в ситуації вибору між жіночністю і професіональним визнанням. Як зазначає Д. Горбенко, «жінки поліцейські можуть створювати «жіночий» або «чоловічий» гендер. «Жіночий» гендер в поліції допомагає співробітницям знизити стрес від служби на «чоловічий» роботі, але це знижує шанси на визнання їх професіоналізму. При відтворенні «чоловічої» моделі поведінки підвищуються шанси на визнання жінки-поліцейського як професіонала» [15, с. 72].

Таким чином, проведений аналіз демонструє, що сподівання на зменшення репресивної складової у свідомості правоохоронців завдяки збільшенню частки жінок у безпекових структурах поки що не виправдовуються. «Чоловічі», «силові», «репресивні» традиції і практики здатні більше впливати на жінок-правоохоронниць у порівнянні з можливостями самих жінок здійснювати зворотній вплив.

Вирішення означеної проблеми вбачається у зміні інституційних умов правоохоронної діяльності. Мається на меті демілітаризація Національної поліції, трансформація її структури з вертикально-ієрархічної будови військового зразку на мережеву систему цивільних органів, відповідна зміна системи показників оцінки ефективності поліцейської діяльності (зменшення значення кількісних індикаторів репресивності на користь оцінювання дій поліції громадською думкою). Такі заходи, на нашу думку, сприятимуть реальному переходу Національної поліції до сервісно-обслуговуючої моделі діяльності, що, власне, і проголошено як одна з основних цілей її реформування.

Список використаних джерел:

1. Бандурка О. М. Основи управління в органах внутрішніх справ України: теорія, досвід, шляхи удосконалення. Харків : Основа, 1996. 398 с.
2. Эвальд У. Насилие в странах бывшего восточного блока. *Криминологические исследования в мире*. М., 1995. С. 130-137.
3. Пилипенко В., Волянська О. Підліткова агресія у контексті сучасної соціокультурної ситуації. *Соціологія: теорія, методи, маркетинг*. 2004. № 4. С. 5-23.
4. Кара-Мурза А.А. Как философские идеи превращаются в репрессивные идеологии? *Политическая концептология*. 2012. № 2. С. 62-78.
5. Компанцева Л. Ф. Гендерна перспектива інформаційної безпеки. *Інформаційна безпека людини, суспільства, держави*. 2019. № 2 (26). С. 115-125.

6. Камінська Н. В., Чернявський С. С., Перунова О. С. Забезпечення гендерної рівності в системі МВС та інших центральних органів виконавчої влади : лекція. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2020. 31 с.

7. Гидденс Э. *Социология*. М.: Эдиториал-УРСС, 1999. 704 с.

8. Шевчук Р.М., Синоверський А.І. Вплив політичного режиму на діяльність поліції: спроба філософського узагальнення. *Філософські та методологічні проблеми права*. 2017. № 1. С. 146-160.

9. Логачев М.Г. Сучасні проблеми фемінізації та гендерної дискримінації у поліції зарубіжних країн. *Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки вищих навчальних закладів МВС України* : матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 14 берез. 2014 р.). Харків : ХНУВС, 2014. С. 201-204.

10. Криминология / под ред. Дж. Ф. Шели : пер. с англ. Санкт-Петербург : Питер, 2003. 860 с.

11. Волошина О.В. Вплив умов соціалізації на формування гендерних стереотипів співробітників сектору безпеки МВС України. *Розуміння маскулінності та гендерної рівності в секторі безпеки України та представлення результатів дослідження* [Текст] : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25 берез. 2021 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та інші]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 59-62.

12. Сворак С.Д. Підготовка працівників ОВС до протидії професійній деформації. *Актуальні проблеми сучасної психології та педагогіки вищих навчальних закладів МВС України* : матеріали наук.-практ. конф. (Харків, 14 берез. 2014 р.). Харків : ХНУВС, 2014. С. 15-20.

13. Барко В.І., Смірнова О.М. Теоретичні засади визначення поняття гендерної рівності в діяльності органів внутрішніх справ України на сучасному етапі розвитку суспільства. *Вісник Національного університету оборони України* : зб. к наук. праць. К.: НУОУ, 2014. Вип. 4 (41). С. 152-155.

14. Горбачова О. В. Соціально-психологічні аспекти встановлення гендерного паритету в Національній поліції України. *Право і безпека*. 2016. № 4 (63). С. 128-132.

15. Горбенко Д.А. Сучасний стан проблеми гендерної рівності в діяльності Національної поліції України. *Розуміння маскуліності та гендерної рівності в секторі безпеки України та представлення результатів дослідження* [Текст] : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (Київ, 25 берез. 2021 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та інші]. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2021. С. 71-75.

Поклад В., Кудинов А. О гендерных аспектах репрессивного сознания

Современная ориентация Украины на вхождение в европейское правовое пространство предполагает внедрение в национальное законодательство либеральных стандартов отношения к делинквентам. Необходимость соблюдения прав человека накладывает ограничения на применение принуждения и репрессии. Реформирование полиции в Украине предполагает переход от репрессивной модели деятельности к сервисно-обслуживающей. Эта цель недостижима без изменений в психологии субъектов правоохранительной деятельности. Одним из инструментов таких изменений считается увеличение части женщин среди полицейских.

Проанализированы результаты опроса курсанток первого и четвертого курсов Луганского государственного университета внутренних дел. Выяснено, как меняется сознание курсанток в ракурсе ее репрессивности за период социализации в вузе со специальными условиями обучения. Делается вывод о том, что между первым и последним курсами обучения в сознании будущих офицеров полиции женского пола происходит очевидное смещение в сторону поддержки карательных мер противодействия преступности. Вместо смягчения мужской субкультуры силовых структур, которое должно было стать следствием увеличения в них количества женщин, происходит ужесточение самих лиц женского пола уже в начале их профессиональной социализации.

Ключевые слова: репрессивное сознание, женщина-полицейская, либерализация наказаний, мужская субкультура.

Poklad V., Kudinov A. On gender aspects of repressive consciousness

The current orientation of Ukraine towards joining the European legal space involves the introduction of liberal standards of attitude towards delinquents into the national legislation. The need to respect human rights imposes restrictions on the use of coercion and repression. Reforming the police in Ukraine involves a transition from a repressive model of activity to a service model. This goal is unattainable without changes in the psychology of subjects of law enforcement. One of the tools for such changes is considered to be an increase in the proportion of women among the police.

The results of a survey of cadets of the first and fourth courses of the Luhansk State University of Internal Affairs were analyzed. It was found out how the consciousness of female cadets changes in terms of her repressiveness during the period of socialization in a university with special learning conditions. It is concluded that between the first and last courses in the minds of future female police officers there is an obvious shift towards support for punitive measures to combat crime. Instead of softening the male subculture of power structures, which should have been the result of an increase in the number of women in them, there is a tightening of the females themselves already at the beginning of their professional socialization.

Key words: repressive consciousness, female police officer, liberalization of punishments, male subculture.